

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФАКУЛТЕТ ПОЛИТИЧКИХ НАУКА
Јове Илића 165, Београд

**НАСТАВНО-НАУЧНОМ ВЕЋУ
ФАКУЛТЕТА ПОЛИТИЧКИХ НАУКА**

Одлуком Наставно-научног већа Факултета политичких наука у Београду, именовани смо за чланове Комисије за преглед и оцену докторске дисертације мр Јелене Танасијевић *Политике усклађивања породичних и професионалних обавеза у Србији*. Пошто је проучила поднети текст дисертације и другу пратећу документацију, Комисија подноси Наставно-научном већу следећи

РЕФЕРАТ О ЗАВРШЕНОЈ ДОКТОРСКОЈ ДИСЕРТАЦИЈИ

I

ОСНОВНИ ПОДАЦИ О КАНДИДАТКИЊИ И ДИСЕРТАЦИЈИ

Мр Јелена Танасијевић рођена је 1980. године у Ужицу, где је завршила основну школу и Средњу медицинску школу, смер: фармацеутски техничар. Факултет политичких наука, смер: Социјална политика и социјални рад, уписала је 1999. године, а дипломирала је 2004, са просечном оценом 8,21. Дипломски рад на тему *Социо-економски положај жена у земљама у транзицији* одбранила је са оценом 10. На истом Факултету, одбранила је и магистарски рад, 2013. године, на тему *Државни програми подршке и помоћи породици и деци*.

Одмах по завршетку студија, кандидаткиња је започела професионалну каријеру у Градском центру за социјални рад у Београду, Одељење Звездара, где је прве две године радила у стручном тиму за заштиту деце и омладине без родитељског старања и деце ометене у психофизичком развоју, наког чега је две године радила као

координаторка тима. Са ове позиције је у децембру 2008. године започела да ради у Центру за породични смештај деце и омладине Београд, као саветница за хранитељство и реализаторка едукативних програма. У овом Центру кандидатиња је и данас запослена, са 70% радног времена, као саветница за хранитељство, а од зимског семестра школске 2015/2016, запослена је са 30% радног времена и на Факултету политичких наука као наставница вештина за ужу научну област Подручја примене социјалног социјалног рада, за извођење Стручне праксе I, II, III и IV.

Кандидатиња је пре пријаве докторске дисертације објавила два рада:

Танасијевић, Ј. (2012). Деинституционализација и развој алтернативних услуга у систему дечије заштите, у: Д. Вуковић, Н. Перишић (ур), *Ризици и изазови социјалних реформи* (стр. 127-141). Београд: Факултет политичких наука.

Танасијевић, Ј. (2008). Дечији рад у свету и код нас, у: Д. Вуковић, М. Арандаренко (ур), *Тржиште рада и политика запослености* (стр. 345-359). Београд: Факултет политичких наука.

Након пријаве докторске дисертације, објавила је:

Борисављевић, Т. Обрадовић, Г. Танасијевић, Ј. (2016). Усвојење – „изазови новог почетка“. *Искорак, часопис за стручну теорију и праксу заштите деце без родитељског старања*, 3: 16-19.

Танасијевић, Ј. (2015). Изазови усклађивања породичних и професионалних обавеза хранитељских породица. *Социјална мисао*, 87: 105-119.

Кандидатиња је учествовала на различитим стручним конференција у својству модератора и учесника. Говори течно енглески језик.

Докторска дисертација мр Јелене Танасијевић *Политике усклађивања породичних и професионалних обавеза у Србији* састоји се од 225 страна компјутерског слога и подељена је у пет делова, чији је садржај образложен у релевантном делу овог Реферета.

II

ПРЕДМЕТ И ЦИЉ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Предмет докторске дисертација је анализа политике усклађивања породичних и професионалних обавеза у Србији, њене повезаности са стопама фертилитета и запослености жена, њених елемената, препрека и могућности за развој у будућности, између осталог у контексту политика Европске уније и њених држава чланица.

Општи научни циљ истраживања представља истраживање концепта усклађивања професионалних и породичних обавеза у Србији. С обзиром да је стратегија постизања равнотеже на овим пољима, постављена и као експлицитни циљ социјалне политике у документима Европске уније, саставни део научног циља истраживања је и поређење националног концепта са европским, као и утврђивање препрека и највећих изазова у будућности за његово остваривање. Формулисање смерница и начина за остваривање циљева је значајно када се разматрају конкретни кораци за побољшање јавних политика које се баве усклађивањем породичних и професионалних обавеза.

Посебни научни циљеви истраживања су:

- да се научно валидним истраживачким радом обухвате и систематизују она досадашња научна сазнања која припадају предмету проучавања;
- да се кроз анализу могућности постојећих мера социјалне политике истраже одговори на новонастале промене у друштву, у контексту ниских стопа фертилитета и ниских стопа запослености жена;
- да се кроз истраживање испитају ставови јавности о подели родних улога код нас (по питању родне равноправности и избалансираности породичних и пословних обавеза);
- да резултати истраживања укажу на начине на које би требало утицати на промену неких аспеката праксе.

Друштвени циљ истраживања јесте, да се на основу упоредне анализе постигнутих резултата у земљама ЕУ и у Србији, у области проблематике односа између

родитељства и професионалних обавеза, сагледа шири оквир деловања државних програма подршке и помоћи. Друштвени циљ је конципирање смерница за креирање и адекватније имплементирање политика усклађивања породичних и професионалних обавеза у Србији.

III

ОСНОВНЕ ХИПОТЕЗЕ ОД КОЈИХ СЕ ПОЛАЗИЛО У ИСТРАЖИВАЊУ

Општа хипотеза о предмету истраживања коју је кандидаткиња формулисала је:

Политике усклађивања породичних и професионалних обавеза у Србији нису у довољној мери развијене, што значи да је неопходно да родитељи уложе додатне напоре, првенствено мајке, како би одговорили захтевима посла и породице. Утицај постојеће јавне политике код нас на фертилитет и запошљавање жена не доприноси суштински поспешивању рађања, нити положају жена на тржишту рада.

У складу са тим, утврђено је и седам посебних хипотеза:

- Непостојање адекватног система подршке породицама са децом у којима су оба родитеља запослена, умањује могућност једнаког учешћа жена и мушкараца на формалном тржишту рада;
- Осим што тенденције у Србији нису усмерене на подстицање запошљавања оба родитеља, подела послова и улога у породици остаје такође неравноправна;
- Позитивна европска искуства и примери добре праксе нису у довољној мери коришћени у јавним политикама у Србији;
- Увођење временски ограничених флексибилних радних аранжмана доприноси повећању броја запослених жена и бољем усклађивању породичних и професионалних обавеза;
- Подстицање очева да узимају родитељско одсуство са посла ради неге детета, позитивно утиче на оснаживање мајки на тржишту рада;
- Радно време предшколских установа није у потпуности усаглашено са радним временом родитеља;

- Родитељи имају лични доживљај да улажу велике напоре како би помирили захтеве своје професионалне и породичне улоге.

IV

КРАТАК ОПИС САДРЖАЈА ДИСЕРТАЦИЈЕ

У *Уводу* дисертације уопштено су приказани могући аспекти проучавања проблематике усклађивања породичних и професионалних обавеза, укључујући осврт на разлике међу земљама и њиховим социјалним политикама. Економски развој, културолошке карактеристике, традиција, образовање, дискриминација на тржишту рада су неки од значајних фактора који опредељују позицију жена на тржишту рада. У различитим државама постоје различита решења у економским и политичким системима, што подразумева варијетете на плану запослености жена, као и усмереност политике дефинисане ка породици. У *уводу* је, осим образложења теме, сачињен и кратак осврт на поглавља дисертације.

Први део рада насловљен је *Полазна методолошко-теоријска разматрања*. У његовом првом поглављу изложен су предмет и циљеви истраживања, хипотезе, методе истраживања, научна и друштвена оправданост. Предмет истраживања рада представља анализа различитих решења о постизању баланса између родитељских и пословних улога на нивоу Европске уније и истовремено разматрање политике породице у Србији. У складу са постављеним научним и друштвеним циљевима истраживања, хипотетички оквир рада дефинисан је тако да полази од политика усклађивања породичних и професионалних обавеза у Србији, које код нас нису у довољној мери развијене, што значи да је неопходно да родитељи улажу напоре, првенствено мајке, како би одговориле захтевима посла и породице.

Карактеристике политика усклађивања породичних и професионалних обавеза – компаративни преглед, други део рада, садржи приказ основних карактеристика политика усмерених ка породици на нивоу Европске уније, као и компаративни преглед. Проучавање је засновано на теоријским основама, које су обрађене и образложене у посебном поглављу. Засебан део такође посвећен је смерницама и

правцима активности које су покренуте у циљу постизања боље усклађености породичних и професионалних обавеза у Европској унији. Овакав приступ истраживању политика породице омогућио је кандидаткињи да сагледа показатеље њихове ефективност, односно нивоа који је заиста достигнут на овом плану. Разматрање три студије случаја у Европи – Велике Британије, Словеније и скандинавских земаља, поред претходно наведених чињеница, представља основ за прецизније формулисање смерница и начина за остваривање циљева у Србији. То је нарочито значајно када се разматрају конкретни кораци за побољшање јавних политика које се баве усклађивањем породичних и професионалних обавеза код нас.

У трећем делу рада, *Демографски и економски оквир развоја родитељских улога у националном контексту* кандидаткиња своја разматрања започиње социјално-историјским освртом. Она наиме полази од тога да познавање историјских и традиционалних вредности, економије, карактеристика друштвеног и приватног живота и сл. Представља чиниоце који могу бити од великог значаја за разумевање и предвиђање демографских кретања у једној земљи, као и фактори од којих ће зависити креирање политике и програма те земље. Стога је разматрање демографског аспекта кроз узроке и последице недовољног рађања у Србији изложено у овом делу рада. У већини развијених земаља стопа укупног фертилитета је ниска. Ситуација у Србији је слична. Често се као разлог за то наводи све већа ангажованост жена ради обављања професионалних обавеза и посвећеност каријери. Поред тога, још један од значајних разлога је и економска ситуација у земљи, што утиче на опредељивање парова да ли ће имати једно или више деце. Из тог разлога посебно поглавље посвећено је анализирању поулационе политике код нас, а у контексту тога и најзаступљенији модели родитељства.

Положај жена на тржишту рада је свакако значајан фактор када се посматра образац функционисања и квалитет живота породице. Из тог разлога у трећем делу изнете су чињенице везане за незапосленост, ниво образовања, као и зараде које жене остварују. У овом делу разматрана је и област родно сензитивних политика јер без обзира на савремене тенденције које заговарају једнакост међу половима, и даље је присутна неједнакост када је у питању поље запослености. На основу званичних података, у складу са којима је у Србији проценат запослених мушкараца већи у односу на проценат запослених жена, кандидаткиња темељи своје закључке о последичној родној

неравноправности на тржишту рада. Као подршку томе, она разматра и остале важне податке, попут тога да је проценат мушкараца који раде скраћено радно време нижи у поређењу са процентом жена; као и да су разлике у зарадама које остварују мушкарци и жене, без обзира на различите покушаје да се успостави једнакост, и даље присутне.

Концептуалне поставке, мере и програми подршке породицама анализирани су у четвртм делу рада. У њему је представљен концептуални оквир развоја политике породице у Србији, у периоду од социјализма до данашњих дана. Права која су гарантована у оквиру породичне политике представљају важан део система социјалне сигурности у највећем броју развијених земаља. За циљ имају обезбеђивање ризика које доноси сиромаштво, али и додатних издатака које изискује одгајање деце. Подстицање фертилитета и повећање стопе запошљавања жена као и пружање психосоцијалне подршке, саветодавних и других услуга такође је предвиђено у оквиру заштите породице и деце. Финансијска подршка породицама са децом може представљати меру популационе политике, како би се подстакло повећање наталитета. Из тог разлога представљен је у одговарајућој мери законодавни оквир у Србији. У оквиру овог дела посебно је изложен систем новчаних накнада, одсуствовања са посла, родитељски и дечји додатак.

Посебан сегмент у овом делу је и разматрање услуга и сервиса за збрињавање деце предшколског и школског узраста у Србији током трајања радног времена родитеља. Улагање у образовање, посебно у квалитетно предшколско образовање, како показује кандидаткиња у својој анализи може допринети вишеструкој добити, како за појединца, тако и за државу и друштво. Управо на овај начин утиче се на дугорочно поспешивање социјално-економског развоја земље, подизање стандарда и квалитета живота њених грађана, повећава се стопа запослености, раст БДП-а. Квалитетан предшколски програм развија вештине и радне навике код деце, оспособљава их за будуће школовање, што у перспективи повећава могућности за њихово запослење и продуктивност на тржишту рада. С обзиром да не постоји усклађеност између трајања наставе и радног времена родитеља, значајно питање представља дневна брига о деци школског узраста.

Емпиријско истраживање, пети део рада, заснива се на приказу методолошког основа и образложења. Кандидаткиња указује на то, да су подаци за спроведено истраживање прикупљени помоћу упитника, који се састојао од 33 питања. Сама питања су

груписана у неколико различитих области, те да су питања у аналитичке сврхе груписана у неколико области:

- 1) старосна, полна и образовна структура;
- 2) брачни статус, радни статус и висина примања;
- 3) број деце у породици, организација бриге о деци, као и време које мајке проводе обављајући кућне послове, односно у активностима са децом;
- 4) изазови дискриминације на разговору за посао, права загарантована статусом материнства и трудноћом;
- 5) родна равноправност на радном месту;
- 6) последња три питања односила су се на групу хранитељица, које брину о деци без родитељског старања.

Узорак је био састављен по принципу случајног избора. Чиниле су га 203 испитанице које живе на територији Града Београда. Истраживање је спроведено у периоду од јануара до априла месеца 2015. године. Од укупног броја испитаница, 158 припада општој популацији, док се 45 жена бави хранитељством.

Испитанице које се баве хранитељством су издвојене као посебна подгрупа с обзиром на специфичност захтева бриге о деци без родитељског старања. Наиме, деца о којој као хранитељи брину, често због трауматских животних искустава имају различите здравствене и развојне потешкоће, те је неопходно да буду укључени на одговарајуће третмане, што самим тим додатно усложњава организацију породичног живота и захтева повећано ангажовање хранитеља. Поред тога, акцеденталне кризе кроз које могу пролазити деца без родитељског старања и хранитељске породице, такође представљају изазов са којим се хранитељи сусрећу, те је често потребно и додатно ангажовање, али и развијена мрежа подршке хранитељској породици, како би превладала овакве ситуације и наставила са бављењем хранитељством.

Подаци су анализирани сетом параметријских и непараметријских статистичких техника. Најчешће је вршена фреквенцијска анализа, а приказане су фреквенце и проценти испитаница које су се одлучивале за различите одговоре. Разлике у учесталости различитих категорија одговора тестиране су помоћу Хи-квадрат теста. Повезаност између категоријских варијабли тестирана је израчунавањем коефицијента

Крамерово В, док је повезаност континуалних варијабли тестирана израчунавањем Пирсоновог коефицијента корелације.

Са испитаницама су обављени и усмени интервјуи, односно разговори, приликом којих су постављана питања отвореног и затвореног типа.

Карактеристике истраживане популације приказане су у раду управо са становишта старости, брачног статуса, стручне спреме и радног статуса и висине примања.

Значајни обрасци усклађивања родитељства и запослења приказани су кроз поглавља која се односе на децу; бригу о деци; дискриминацију жена на разговору за посао; породилско одсуство и одсуство ради неге детета; родну равноправност на радном месту и хранитељство. Следи дискусија резултата у којој кандидаткиња пре свега, упоређује резултате свог истраживања са резултатима истраживања на које се позивала у теоријском делу свог рада. На основу резултата свог истраживања, она решава неке дилеме, али и поставља неке нове које се односе на изазове усклађивања родитељских и пословних обавеза, перцепције утицаја државних програма, као и препоруке за побољшање постојеће праксе. Кроз анализу ове врсте она спроводи компетентну анализу изазова приликом усклађивања родитељских и професионалних обавеза, као и индивидуалних напоре који се улажу како били испуњени захтеви и једне и друге стране.

У *Закључку*, кандидаткиња се децидно позива на хипотезе које је поставила у свом раду и детаљно указује на њихову потврђеност. На основу тога, она изводи посебне закључке, заједно са општим закључком о правцима реформе система социјалне сигурности у Србији у циљу постизања напретка на путу изналажења решења која ће заиста обезбедити подршку и постизање равнотеже између значајних животних улога, као што су родитељска и професионална.

Списак одабране литературе од 141 библиографске јединице, сачињавају монографије, научни и стручни радови, законска, стратешка и статистичка документа од националног и међународног значаја, на српском и на енглеском језику и шведском језику. Избор литературе указује на савремен и свестран приступ проучавању проблема и предмета рада. Саставни део рада је и упитник коришћен приликом истраживања.

V

ОСТВАРЕНИ РЕЗУЛТАТИ И НАУЧНИ ДОПРИНОС

Аспекти проблематике усклађивања породичних и професионалних обавеза разликују се међу земљама и њиховим системима социјалне сигурности, због чега је значајно посветити пажњу компаративној врсти истраживања. Економски развој, културолошке карактеристике, традиција, образовање, дискриминација на тржишту рада, неки су од значајних фактора који опредељују позицију жена на тржишту рада. Варијетети који постоје у области запослености жена у различитим државама са сличним економским и политичким системима, стимулисали су ово истраживање о улози јавних политика. Анализирање постојећих варијетета у овој области, представља научни допринос, са становишта креирања препорука за националну политику усмерену ка породици.

У раду је заступљена анализа јавних социјалних политика у Европи и у Србији, у циљу изучавања њене улоге и доприноса у комбиновању породичних и професионалних обавеза. Такође су разматрати политички ставови који заговарају повећање запослености оба родитеља и залажу се за подстицање полне једнакости по питању поделе посла, с обзиром да се уочавају потешкоће приликом комбиновања радних и породичних обавеза, што за последицу има нижу стопу запослености жена и неуравнотеженост у области неплаћеног рада. Посебан допринос овој тврдњи дало је истраживање које је спроведено у циљу разматрања и анализирања, те објективизирања ситуације код нас. Имајући у виду да је родитељска улога најзначајнија у одгајању деце, овај рад представља настојање да се изнађу решења која ће заиста обезбедити подршку и постизање равнотеже између ових значајних животних улога.

VI

ЗАКЉУЧАК

Предмет докторске дисертације мр Јелене Танасијевић под називом *Политике усклађивања породичних и професионалних обавеза у Србији* је комплексан, актуелан и до сада недовољно проучен, те је у раду истражен целовито, темељно и критички, уз поштовање научних и методолошких правила истраживања. Широко конципирана тема

рада и њена актуелност привлаче велику пажњу научне и стручне јавности. Из тога проистиче потреба за разјашњавањем одређених аспеката који су повезани са (не)ефикасношћу политика усклађивања породичних и професионалних обавеза у националном контексту. Ова дисертација одговорила је на низ питања о препрекама у реализовању политике, као и што је указала на могућности унапређења постојеће националне праксе. Европска перспектива, у том погледу, представља значајну допуну, између осталог, због релевантности европских пракси за националне јавне политике и придруживање и приступање Србије Европској унији.

Дисертација је урађена у потпуности у складу са одобреном пријавом, као и што недвосмислено представља оригинално и самостално научно дело.

На основу свега наведеног, Комисија предлаже Наставно-научном већу Универзитета у Београду – Факултета политичких наука, да усвоји реферат о завршеној докторској дисертацији кандидаткиње мр Јелене Танасијевић *Политике усклађивања породичних и професионалних обавеза у Србији* и формира комисију за јавну одбрану у истом саставу.

Београд, 10. 6. 2016. године

Комисија:

Проф. др Ана Чекеревац

Универзитет у Београду - Факултет политичких наука

Проф. др Биљана Радивојевић,

Универзитет у Београду - Економски факултет

Доц др Наталија Перишић, менторка

Универзитет у Београду - Факултет политичких наука
